

35

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY
AUG 19 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

AUG 2 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III св. 5-6

к 3:5/6

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Из новије акцентуације (II)	149
2. М. С.: Облици допуне уз глагол <i>лагати</i>	154
3. В. М. Мишовић: О неким стручним називима	160
4. Ј. Радуловић: Још о подизању културе нашег књижевног језика	171
5. Иван Поповић: О употреби акузатива енклитичких личних заме- ница уз предлоге	187
6. И. Грицкаш: О једном случају мешања свеза <i>да</i> и <i>што</i>	196
7. Св. Марковић: <i>Цео</i> и <i>читав</i>	208
8. Језичке поуке	217

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука и Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига III

Нова серија

Св. 5—6

ИЗ НОВИЈЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ

II

У своме чланку који је под горњим називом наштампан у НЈ, н. с., II, 227—237 говорио сам о томе да се основни принципи о четири акцента (два силазна " и ^ и два узлазна ' и ') добро чувају у нашем говорном књижевном језику и да нема разлога — ако се негде у месним говорима под утицајем народног дијалекта дотичног краја — јаве отступања од њих, — да се та отступања сматрају као саставни делови правилног изговора. Ту се имало на уму принципско отступање од правила да силазни акценти могу стајати само на првим слоговима речи или у једносложним речима, а узлазни искључиво у вишесложним речима на свима слоговима сем последњег. Тамо је показано како треба разумети привидна отступања од тога када се и ако се јављају. Треба нарочито истаћи да се тамо говорило о општим принципима употребе поменутих акцената и њихову кршењу; али се тамо није говорило о могућним отступањима у границама тих принципа.

Акценти се у нашем језику развијају као и све друге језичке особине: и ту има утицаја једних речи на друге, преношења особина једних облика на друге. Тако, напр., у неким крајевима шири се акцентуација у глаголских облика сад. врем. са јединине на множину иако је разликовање 1 и 2 л. множ. од осталих лица у многих глагола и изворније и употребљава се такође у великом броју говора. Тако према *плешем, плешеш, плеше* имамо у неким говорима и у множини *плешемо, плешете* — место изворнијег и тако исто обичног: *плешемо, плешете*. Преношење акцента јединине и на мно-

жину сасвим је природан језички процес који се огледа у многобројним језичким чињеницама; само је питање: како треба поступити у овом случају при давању правила или при примени правила исправног књижевног језика. У овом случају наша граматика прописује *илешемо*, *илешеше*, али се зна да се напоредно употребљавају и *илешмо*, *илешеше* (као и *донесемо*, *донесеше*, *одведемо*, *одведеше* и сл.). Само ти за граматику споредни или спореднији облици тако упорно владају језиком извесних крајева да се у изговору стално пробијају као једино могући облици. Може ли се о такве случајеве оглушити наша граматика иако се они налазе у границама оних основних закона нашег књижевног језика и не противрече им ниуколико?

Ја мислим да не може ако су ти облици постали општи за један крај и ако се они у њему једино употребљавају. И даље ће као основни правилни облик бити *илешемо*, *илешеше*, и свако ко их употреби биће само претставник општер књижевног изговора, али се мора допустити и напоредно *илешмо*, *илешеше* све донде докле се на основу употребе у већине народа не нормализује као дефинитивни облик један или други. То исто вреди и за акценат засебних речи: реч *задруга* изговара се обично *зџдруга*, а Вук има *зџдруга*; Броз и Ивековић, који иду слепо за Вуком, бележе *зџдруга*, а Кангрга и Ристић, који су нешто слободнији од Вука, имају и једно и друго (тј. *зџдруга* и *зџдруга*). Оба су случаја у границама опште правилности као и они горњи случајеви. Има чак и трећи акценат у ове речи *зџдруга*, који такође није, по употреби, редак, а такође је у границама општих правила. Питање је како треба поступити у таквим случајевима. Да је наша акценатска географија проучена, не би било тешко одлучити се за један од ових облика. Узалуд би нам историска граматика тврдила да је најстарији облик *зџдруга* (исп. *џџџрага*, *џџџрага*, *џџџада*, *џџџвала*, *џџџвала* и *џџџвала*, *џџџклада*, *џџџмама* и *џџџмама* и сл.), — оно би постало општом цртом што већина народа говори, а дотле би се задржао онај облик који је у и.кључивој употреби (са знањем да је код Вука *зџдруга*). Могло би се десити, а то су ређи случајеви, да је очигледно да је Вуково беле-

жење ужег круга; тада би се, уз преузимање одговорности, могло дати преимућство оном другом облику, али би се и тада, у случајевима када се обраћамо ширим народним слојевима, морао навести и Вуков облик, јер, и поред све очигледности о којој је поменуто, његова тачност мора бити и објективно утврђена на простору акцентуације говора који су у основици нашег књижевног језика.

Као што се одавде види, извесних колебања у говорном књижевном језику мораће бити још за извесно време; али она могу бити само у границама основних правила наше четвороакцентне савремене акценатске системе.

До извесне мере то вреди и за наше дужине. Има дијалеката који су потпуно изгубили дужине иза акцената (напр. призренскотимочки дијалекат, који је уопште изгубио дужине, или косовскоресавски, који чува дуги акценат и дужине пред акцентима: *иџаџи* и сл., али *неђеља* ген. мн. м. *неђеља* и сл.); то су говори који имају старију акценатску систему, а не ону која се налази у савременом говорном књижевном језику. У књижевном савременом говорном језику дужине се, уопште узевши, чувају, али у крајњим неакцентованим слоговима често се знатно скраћују, а каткада и сасвим. Говори се каткад *вѣдѣм* (тј. са полудужином), каткад *вѣдѣм* (са потпуном краткоћом); међутим у многим говорима (напр. Босне и Херцеговине) изговара се *вѣдѣм* (са потпуном дужином крајњег слога). У унутрашњим слоговима дужине се углавном чувају: *рѣвѣјка* (са обавезном дужином), *чѣндѣнѣк*, *врѣбаѣѣ* или *врѣбаѣѣ* итд. Када има више дужина у непосредној близини, ту има понекад и мање или више сталног скраћивања, али има и одржавања полудужина или каткад и потпуних дужина. И за то би се могла већ сада прописати правила, бар за неке крајеве; али док не буде целокупна наша акценатска територија добро испитана, не могу се поставити никаква општија правила (и код самог Вука има ту каткада колебања, што значи да се тај процес већ у његово време отпочињао).

Зато нам не остаје ништа друго него да се и овде као и у свима другим случајевима наше граматике који су спорни или неодређени придржавамо, углавном, прописа Вукова

књижевног језика које је разрадио Ђура Даничић у својим познатим акценатским студијама, и који су у довољној мери примењени у нашим граматичким и другим језичким књигама. Не треба се варати, и дужине су саставни делови наших речи исто онако као и акценти, наравно, тамо где се дужине изговарају. Без дужина ту су те речи готово неразумљиве. Зато се не могу примити предлози оних који дужине недовољно изговарају да се дужине изоставе, јер су само за њих речи без дужина потпуно природне. Међутим ако речи изговорене са дужинама изазивају код њих асоцијације са друштвеним круговима који их увек изговарају, а на које се у даном тренутку не помишља, они се са мало вежбања могу на дужине тако навикнути да им више неће сметати у изговору код других. Природно је да ће се те дужине и мање типично изговарати у крајевима који их до извесне мере скраћују него у оним у којима су оне потпуне. Међутим и дужине, исто онако као и наша мелодична четири акцента, служе лепоти и фонетској изразитости нашег језика. Оне не претстављају произвољно развлачење гласова у речима, како се каткада скроз погрешно мисли. Оне су остаци од велике старине, а проистичу из саме природе гласова заједничке некада свим словенским језицима или из процеса, језички потпуно оправданих, који су се на територији нашег језика развили. Зато је дужност свих оних који воле свој матерњи језик да не жале труда да их што лепше очувају у своме језику. С друге стране, и дужине су такве особине нашег језика и његове акцентуације којима се обухвата цео наш народ. Ако се деси да где има колебања у њима, то се не може прогласити за општу црту језика све док не постане и стварно особина целине. И онда када је Вуков књижевни језик био стављан у основицу нашег језика, то је исто онако вредело као што вреди и данас. Са већим и дубљим развитком наше културе и на ту страну нашег језика обратиће се више пажње. Данас се у сваком центру савременог језика говори онако, наравно у овом правцу, како се у народном језику у њему говори; само у најкултурнијим центрима о поменутих особинама води се више рачуна. Они и показују пут којим ваља ићи.

Из овога следује да и дужине треба обележавати и даље како су се оне досада обележавале у основном књи-

жевном језику нашем. Знајући да су се оне потпуно сачувале у неким крајевима наше земље, ми не сматрамо да је дошло време за принципску ревизију њихове употребе. Али то не значи да и ту не треба предузети свестрана испитивања да се тачно утврди простирање сваког дужинског типа. Ми и данас знамо за скраћивања у многим крајевима, али је и ту потребна потпуност ако желимо да предложимо или примимо ишта што би имало општи значај.

А. Белић